

PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE SKUPU PRODUKTÓW ROLNYCH W POLSCE

Arkadiusz Piwowar

Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Uniwersytetu Ekonomicznego
we Wrocławiu

Kierownik: prof. dr hab. Stanisław Urban

Słowa kluczowe: skup produktów rolnych, wartość skupu, regionalne zróżnicowanie,
ceny skupu

Key words: procurement of agricultural products, procurement value, regional diversification, procurement prices

S y n o p s i s: W artykule przedstawiono regionalne zróżnicowanie skupu produktów rolnych w Polsce w latach 2002-2006. Informacje zaprezentowano w ujęciu ilościowym i wartościowym, w układzie regionalnym i wojewódzkim.

WSTĘP

Skup produktów rolnych jest jednym z trzech głównych członów handlowej obsługi rolnictwa. Pozostałe dwa człony to zaopatrzenie gospodarstw rolnych w środki do produkcji rolnej oraz zaspokojenie popytu rolnictwa na usługi produkcyjne. Skup jest formą obrotu towarowego, która polega na nabywaniu przez przedsiębiorstwa handlowe i przemysłowe nadwyżek płodów rolnych z gospodarstw, w celu ich dalszej odsprzedaży lub przetworzenia. Skup produktów rolnych jest pierwszym z ogniw towarowego obrotu surowców rolniczych, za pomocą którego przechodzą one ze sfery produkcji do sfery obrotu towarowego. Pojęcie skupu łączy się ze zbytem produktów rolnych, który jest niezwykle istotny dla funkcjonowania gospodarstw rolnych [Urban, Szlachta 2000]. Wielkości skupu produktów rolnych podlegają znacznym wahaniom w czasie, wynikającym przede wszystkim ze zmienności produkcji rolnej uwarunkowanej przez klimat. Kolejnym ważnym czynnikiem kształtującym wielkość produkcji rolnej, a pośrednio też i skup tych produktów, jest intensywność gospodarowania. Przestrzenne zróżnicowanie skupu produktów rolnych w Polsce wiąże się z rozmieszczeniem technicznych baz (punktów skupu), na które składają się infrastruktura techniczna (m.in. place, budynki, sprzęt do pomiarów ilościowych i jakościowych) oraz wykwalifikowana kadra pracownicza. Obecnie funkcjonują na rynku przedsiębiorstwa zajmujące się kompleksową obsługą rolnictwa, pełniące funkcje zaopatrywania producentów rolnych w środki produkcji i oferowania usług związanych z rolnictwem, jak i skupujące nadwyżki płodów rolnych. Sprzedaż produktów rolnych w aparacie skupu stanowi jedno z najważniejszych źródeł przychodów gospodarstw rolnych w Polsce [Poczta i in. 2007].

CEL I METODYKA BADAŃ

Celem badań jest przedstawienie regionalnego zróżnicowania skupu produktów rolnych w Polsce w latach 2002-2006. Zaprezentowano zróżnicowanie przestrzenne wartości skupu produktów rolnych oraz dynamikę zmian w tym zakresie. Przedstawione dane dotyczące wartości skupowanych produktów rolnych przez podmioty gospodarcze bezpośrednio od producentów rolnych zaczerpnięto z publikacji „Skup i ceny produktów rolnych w 2006 r.”, „Rolnictwo w 2006 r.” oraz z danych zawartych w Rocznikach Statystycznych GUS.

WIELKOŚĆ I WARTOŚĆ SKUPU PRODUKTÓW ROLNYCH

W Polsce do 1972 roku obowiązywały dostawy obowiązkowe, jako podstawowa forma skupu produktów rolnych. Obowiązek dostawy był egzekwowany pod rygorem różnego rodzaju sankcji. Obecnie w polskich warunkach wyróżniamy dwie podstawowe formy skupu: skup kontraktacyjny oraz wolnorynkowy. Skupem produktów rolnych w Polsce zajmuje się wiele przedsiębiorstw prywatnych oraz spółdzielni, np. spółdzielnie gminne, mleczarskie, ogrodniczo-pszczelarskie [Kawa, Woźniak 2004].

Wartość skupu produktów rolnych w kraju w 2006 roku wyniosła 31 296 mln zł, dla porównania w 2000 roku – 22 388,5 mln zł. Udział skupu produktów rolnych w globalnej, końcowej i towarowej produkcji rolniczej w 2005 roku, wyniósł odpowiednio: 47,9, 60,3 i 70,1%.

Tabela 1. Wolumen skupu ważniejszych produktów rolnych w Polsce

Wyszczególnienie	Skup w roku				
	2002	2003	2004	2005	2006
Zboża [tys. t]	7940,2	7598,8	6986,5	7866,6	7125,2
Ziemniaki [tys. t]	1268,7	1425,3	1310,9	1075,3	989,0
Buraki cukrowe [mln t]	13,4	11,7	12,4	11,7	11,5
Rzepak i rzepik [tys. t]	851,1	709,9	1527,0	1358,2	1596,4
Warzywa [tys. t]	861,8	1226,0	1191,0	1262,3	1117,1
Owoce [tys. t]	1090,9	1082,2	1273,7	1194,0	1272,3
Żywiec rzeźny [tys. t] ^a	3172,5	3674,0	3604,6	3782,9	4091,2
Mleko krowie [mln l]	7219,4	7315,8	7769,3	8583,8	8419,3

^a bydło, cielęta, trzoda chlewna, owce, konie i drób – w wadze żywej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ważniejszymi produktami skupowanymi w kraju są: buraki cukrowe, zboża, mleko, rośliny oleiste oraz żywiec rzeźny. Zmniejsza się ilość skupowanych ziemniaków, co wiąże się ze zmianami w strukturze zasiewów i dużą zmiennością plonowania tych roślin w kraju. W 2006 r. ziemniaki nasadzono na areale 597 tys. ha, tj. o 206 tys. ha mniej niż w 2002 r. [Piwowar 2008]. Szczególnie duży wzrost odnotowano w ilości skupu mleka krowiego, co jest wynikiem zwiększonej produktywności krów w kraju. W 2006 roku przeciętna roczna wydajność udoju mleka od jednej krowy wynosiła 4200 litrów, wobec 3982 litrów jako średniej z lat 2001-2005 [Mały Rocznik Statystyczny 2007]. Wzrasta powierzchnia zasiewów oraz wielkość skupu rzepaku i rzepiku. W latach 2002-2006 wzrost powierzchni upraw tych roślin w Polsce wyniósł 185 tys. ha [Rolnictwo w 2006 r.]. W wartości skupu produkty zwierzęce przeważają nad roślinnymi. Udział produktów roślinnych w skupie produktów

Tabela 2. Wartość i struktura skupu produktów rolnych w Polsce na 1 ha UR

Wyszczególnienie	Skup w roku				
	2002	2003	2004	2005	2006
Wartość skupu [zł/ha]					
Ogółem	1394	1567	1858	1944	1961
Produkty roślinne	445	516	570	537	564
Produkty zwierzęce	949	1051	1288	1407	1397
Struktura skupu [%]					
Ogółem	100	100	100	100	100
Produkty roślinne	32	33	31	28	29
Produkty zwierzęce	68	67	69	72	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

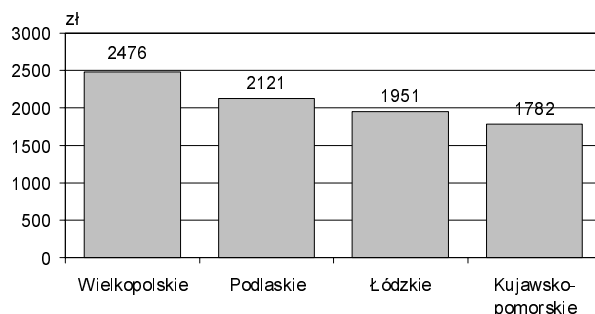
Tabela 3. Wartość skupu produktów rolnych według województw na 1 ha UR w zł (ceny bieżące)

Województwo	Skup w roku				
	2002	2003	2004	2005	2006
Dolnośląskie	1378	1390	1566	1518	1596
Kujawsko-pomorskie	1991	2095	2675	2679	2687
Lubelskie	1212	1427	1579	1556	1617
Lubuskie	1175	1190	1347	1523	1476
Łódzkie	1582	1826	2224	2353	2294
Małopolskie	799	936	1011	1132	1324
Mazowieckie	1299	1477	1783	2056	2076
Opolskie	1570	1678	2002	1938	1976
Podkarpackie	656	719	927	820	798
Podlaskie	1540	1809	2128	2267	2255
Pomorskie	926	1205	1331	1354	1380
Śląskie	939	1094	1411	1516	1583
Świętokrzyskie	773	914	1081	1221	1179
Warmińsko-mazurskie	1579	1732	1989	1969	2042
Wielkopolskie	2298	2599	3169	3302	3269
Zachodniopomorskie	1136	1176	1363	1411	1385
Polska	1394	1567	1858	1944	1961

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

rolnych zmniejszył się z poziomu 32% w roku 2002 do 29% w roku 2006. W badanym okresie wartość skupu produktów rolnych w przeliczeniu na 1 ha UR wzrosła o 567 zł. Wzrost globalnej wartości skupu był przede wszystkim wynikiem zwiększenia wartości skupu produktów zwierzęcych, który w badanych latach wzrósł o 448 zł/ha UR. Wyraźnie wzrosła wartość skupu mleka krowiego (o 183 zł/ha UR), trzody chlewnej (o 124 zł/ha UR) oraz bydła (o 90 zł/ha UR). W latach 2002-2006 wzrosło поголівie bydła i trzody chlewnej, co spowodowało wzrost obsady zwierząt na 100 ha UR [Rolnictwo...2007].

W podziale terytorialnym najwyższą wartością skupu produktów rolnych na 1 ha UR charakteryzowało się województwo wielkopolskie, a najniższą województwo podkarpackie. Wysokie wartości skupu płodów rolnych w województwach kujawsko-pomorskim, łódzkim, podlaskim i wielkopolskim wynikają przede wszystkim z najwyższej w kraju wartości skupu produktów zwierzęcych.

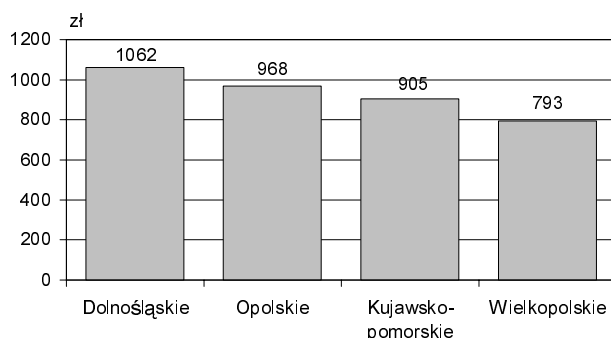

Rysunek 1. Województwa o najwyższej wartości skupu produktów zwierzęcych w Polsce w 2006 roku [zł/ha UR]
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wartości skupu produktów zwierzęcych w poszczególnych województwach wynikają z regionalnego zróżnicowania produkcji zwierzęcej w Polsce. Główną determinantę dużej wartości skupu w województwach wielkopolskim, podlaskim, łódzkim i kujawsko-pomorskim stanowi wysokie pogłowie bydła i trzody chlewnej. Miernikiem natężenia chowu zwierząt gospodarskich w wymienionych województwach jest wysoka obsada na 100 ha użytków rolnych. Wielkopolska to region o najwyższej koncentracji produkcji trzody chlewnej w Polsce. Na szczególną uwagę w tym województwie zasługuje rozwój przetwórstwa mięsnego, o którym decyduje wielkość bazy surowcowej i występowanie dużych rynków zbytu w regionie, m.in.: Poznań, Leszno, Kalisz, Piła. Z badań dotyczących korelacji między produkcją a skupem i przetwórstwem mięsa wieprzowego wynika, że wzajemne powiązania są silne dla wszystkich województw [Stępień 2007].

Wartość skupu produktów roślinnych w kraju również charakteryzuje się przestrzennym zróżnicowaniem. Warunki glebowo-klimatyczne w poszczególnych regionach kraju decydują o specjalizacji produkcji roślinnej. Zboża uprawiane są w całym kraju, jednak największy udział w strukturze produkcji ziarna zbóż mają regiony północno-zachodni i północny, charakteryzujące się również większymi obszarowo gospodarstwami rolnymi. W środkowej i wschodniej części Polski, o gorszych warunkach glebowo-klimatycznych, przeważają uprawy roślin bardziej odpornych i o mniejszych wymaganiach, takich jak żyto i ziemniaki [Rolnictwo...2007].

Najwyższa wartość skupu produktów roślinnych występuje w regionie południowo-zachodnim kraju (województwa opolskie i dolnośląskie), najniższa w województwie podlaskim. Województwo dolnośląskie, jako jedyne w kraju, odznacza się przewagą wartości skupu produktów roślinnych nad zwierzęcymi.

Rysunek 2. Województwa o najwyższej wartości skupu produktów roślinnych w Polsce w 2006 roku [zł/ha UR]
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Województwami o wyrównanej strukturze skupu produktów roślinnych i zwierzęcych są opolskie, pomorskie i zachodniopomorskie. Pozostałe województwa w kraju charakteryzują się wyższą wartością skupu produktów zwierzęcych nad roślinnymi.

W zakresie wartości skupu produktów rolnych w kraju występują różnice regionalne, wynikające w znacznej mierze z różnic w strukturze agrarnej rolnictwa. Jest ona ujmowana jako procentowy udział określonych grup gospodarstw według:

- sektorów i form prawno-organizacyjnych,
- ogólnej liczby i powierzchni gospodarstw,
- wielkości produkcji rolniczej na 1 gospodarstwo (bądź na 1 ha),
- wielkości potencjału produkcyjnego,
- powiązania z rynkiem, np. wielkość sprzedaży produkcji [Kapusta 2003].

Ważnym czynnikiem wpływającym na regionalne zróżnicowanie skupu produktów rolnych w kraju jest towarowość gospodarstw rolnych. Najwyższy udział gospodarstw wysokotowarowych występuje w makroregionie środkowozachodnim (wielkopolskie), najniższy zaś w makroregionach środkowo i południowo-wschodnim (małopolskie, podkarpackie, świętokrzyskie) [Pocza i in. 2007].

CENY SKUPU PRODUKTÓW ROLNYCH

Głównym instrumentem oddziaływania aparatu skupu na rolnictwo jest kształtowanie dochodów gospodarstw rolnych. Najwyższe przeciętne ceny skupu ziarna zbóż w 2006 roku odnotowano w centralnym i południowo-zachodnim regionie kraju, najniższe w regionie wschodnim i północnym. Przeciętne ceny skupu ziemniaków jadalnych w kraju były bardzo zróżnicowane regionalnie. W regionie Polski południowej cena skupu ziemniaków osiągnęła wartość o 49% wyższą niż średnio w kraju. Najniższe przeciętne ceny skupu ziemniaków w 2006 roku odnotowano w regionie Polski północnej, o 16% niższe niż średnio

Tabela 3. Wartość skupu produktów rolnych według województw na 1 ha UR w zł (ceny bieżące)

Województwo	Skup w roku				
	2002	2003	2004	2005	2006
Dolnośląskie	1378	1390	1566	1518	1596
Kujawsko-pomorskie	1991	2095	2675	2679	2687
Lubelskie	1212	1427	1579	1556	1617
Lubuskie	1175	1190	1347	1523	1476
Łódzkie	1582	1826	2224	2353	2294
Małopolskie	799	936	1011	1132	1324
Mazowieckie	1299	1477	1783	2056	2076
Opolskie	1570	1678	2002	1938	1976
Podkarpackie	656	719	927	820	798
Podlaskie	1540	1809	2128	2267	2255
Pomorskie	926	1205	1331	1354	1380
Śląskie	939	1094	1411	1516	1583
Świętokrzyskie	773	914	1081	1221	1179
Warmińsko-mazurskie	1579	1732	1989	1969	2042
Wielkopolskie	2298	2599	3169	3302	3269
Zachodniopomorskie	1136	1176	1363	1411	1385
Polska	1394	1567	1858	1944	1961

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 4. Zróżnicowanie regionalne ceny skupu produktów roślinnych w 2006 roku [%]

Region	Ziarno zbóż			Ziemniaki jadalne (bez wczesnych)	Buraki cukrowe
	pszenica	żyto	jęczmień		
Region centralny	100	103	103	123	93
Region południowy	101	100	98	149	101
Region wschodni	97	95	100	104	105
Region północno-zachodni	102	99	99	118	101
Region południowo-zachodni	104	99	101	99	101
Region północny	97	101	99	84	97
Polska	100	100	100	100	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 5. Zróżnicowanie regionalne skupu produktów zwierzęcych w 2006 roku [%]

Region	Żywiec rzeźny (w wadze żywej)				Mleko krowie
	bydło	(bez cieląt)	cielęta	trzoda chlewna	
Region centralny	101	97	100	92	97
Region południowy	100	99	98	89	92
Region wschodni	98	105	99	101	102
Region północno-zachodni	100	67	99	101	100
Region południowo-zachodni	99	66	102	97	105
Region północny	102	97	102	114	103
Polska	100	100	100	100	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

w kraju. Średnia cena skupu buraków cukrowych w kraju w 2006 roku wyniosła 12,88 zł/dt. Najwyższe ceny buraków cukrowych uzyskali plantatorzy w regionie wschodnim (13,57 zł/dt, tj. o 5% wyższe od średniej ceny w kraju), a najniższe w regionie centralnym (12,04 zł/dt, tj. o 7% niższe od średniej ceny skupu buraków cukrowych w kraju).

Przeciętna cena skupu bydła (bez cieląt) w 2006 roku wyniosła 4,04 zł/kg żywej wagi, a zróżnicowanie cen w skali kraju było nieznaczne. Wyraźne zróżnicowanie przestrzenne cen skupu dotyczyło cieląt. W regionie Polski wschodniej ceny były najwyższe (10,81 zł/kg żywej wagi, tj. o 5% wyższe niż średnio w kraju), a w regionie południowo-zachodnim i północno-zachodnim najniższe, odpowiednio o 34 i 33% niższe niż średnio w kraju. Również ceny skupu mleka krowiego były regionalnie zróżnicowane. W regionie centralnym i południowym kraju producenci rolni uzyskiwali najniższe ceny skupu mleka krowiego. Ceny skupu trzody chlewnej w analizowanych regionach kraju nieznacznie odbiegały od średniej wartości.

Czynnikiem decydującym o wysokości cen skupu płodów rolnych w poszczególnych regionach kraju jest relacja popytowo-podażowa w obrębie poszczególnych rynków. Zależności są ponadregionalne, a najważniejszymi determinantami po stronie podaży, zdaniem autora, są głównie:

- warunki naturalne (przyrodnicze) produkcji rolnej,
- sezonowość produkcji rolnej,
- poziom kultury rolnej,
- struktura zasiewów, plony i zbiory poszczególnych roślin,
- pogłowie zwierząt gospodarskich i ich produktywność,
- podatność surowców rolnych na transport.

Determinantami popytowymi są przede wszystkim:

- zaludnienie poszczególnych regionów i związany z tym potencjalny oraz efektywny popyt na produkty żywnościowe,
- organizacja bazy surowcowej w regionie, w szczególności więzi przestrzenne i organizacyjne,
- liczba i zdolność produkcyjna zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego w poszczególnych regionach kraju.

WNIOSKI

1. W latach 2002-2006 wartość skupu produktów rolnych w kraju w przeliczeniu na 1 ha UR wzrosła o 567 zł. Duży wzrost wartości był głównie wynikiem zwiększenia wartości skupu produktów zwierzęcych o 448 zł/ha, w szczególności trzody chlewnej, bydła i mleka krowiego. Wynika to głównie ze zwiększenia pogłowia bydła i trzody chlewnej oraz wzrostu produktywności krów. W badanym okresie zmiany w skupie poszczególnych produktów rolnych były bardzo zróżnicowane, zarówno w zakresie ilości, jak i wartości.
2. W kraju występuje regionalne zróżnicowanie skupu produktów rolnych. W województwie dolnośląskim, jako jedynym w kraju, wartość skupu produktów roślinnych przewyższa wartość skupu produktów zwierzęcych. Pozostałe województwa charakteryzują się większą wartością skupu produktów zwierzęcych niż roślinnych. W podziale terytorialnym najwyższą wartością skupu produktów rolnych na 1 ha UR charakteryzowało się województwo wielkopolskie, najniższą województwo podkarpackie.
3. Ceny skupu produktów rolnych w kraju są słabo zróżnicowane w poszczególnych regionach kraju. Wyraźne zróżnicowanie przestrzenne cen skupu dotyczyło przede wszystkim ziemniaków i cieląt. W regionie południowej Polski cena skupu ziemniaków osiągnęła wartość o 49% wyższą niż średnio w kraju. Najniższe przeciętne ceny skupu ziemniaków w 2006 roku odnotowano w regionie Polski północnej. Ceny cieląt w 2006 roku były najwyższe w regionie wschodniej Polski (10,81 zł/kg żywej wagi), a najniższe w regionie południowo-zachodnim (6,69 zł/kg żywej wagi).
4. Wśród najważniejszych czynników wpływających na regionalne zróżnicowanie skupu produktów rolnych, na podstawie literatury przedmiotu i badań własnych, należy wymienić:
 - potencjał i strukturę produkcji rolnej w poszczególnych regionach kraju,
 - przyrodnicze, agrotechniczne i organizacyjno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa w poszczególnych regionach kraju,
 - regionalne zróżnicowanie intensywności produkcji rolnej w Polsce (towarowość produkcji),
 - infrastrukturę techniczną skupu w poszczególnych rejonach kraju,
 - warunki popytowo-podażowe wpływające na cenę skupu w regionie.

LITERATURA

- Kapusta F. 2003: Teoria agrobiznesu. Wydawnictwo AE we Wrocławiu.
- Kawa M., Woźniak M. 2004: Miejsce spółdzielczości w rozwoju obszarów wiejskich. [W:] *Możliwości i bariery rozwoju działalności gospodarczej w obszarach wiejskich*. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów. *Mały Rocznik Statystyczny*. 2007: GUS, Warszawa.
- Poczta W., Pawlak K., Kiryłuk-Dryjska E., Siemiński P. 2007: Perspektywy polskich gospodarstw rolnych w europejskim modelu rolnictwa. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IX, z. 2.
- Piwowar A. 2008: Rynek ziemniaka. [W:] *Wybrane rynki branżowe producentów rolno-spożywczych* (red. S. Urban). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. 2005, 2006: GUS, Warszawa.
- Rolnictwo w 2006 r. 2007: GUS, Warszawa.
- Skup i ceny produktów rolnych w 2006 r. 2007: GUS, Warszawa.
- Stępień S. 2007: Powiązania przemysłu mięsnego z produkcją żywca wieprzowego w Wielkopolsce. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IX, z. 3.
- Urban S., Szlachta K. 2000: *Ekonomika i organizacja handlu żywnością*. Wydawnictwo AE we Wrocławiu.

Arkadiusz Piwowar

SPATIAL DIVERSIFICATION OF PROCUREMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTS
IN POLAND

Summary

The article describes spatial diversification of farm produce purchase in Poland in the 2002-2006 years. The informations were presented in quantification and valuable grasp, in regional and administrative system.

Adres do korespondencji:
mgr inż. Arkadiusz Piwowar
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej
ul. Komandorska 118/120
53-345 Wrocław
tel. (0 71) 368 04 30
e-mail: arkadiusz.piwowar@ue.wroc.pl